

Szilárdi Réka: Sokféleség és vallástudomány

Köszöntés prof. Dr. Máté-Tóth András 60. születésnapjára

A vallástudomány szegedi iskolájának 2007 óta megjelenő, *Vallás a társadalomban* című sorozatának – rendhagyó – könyvét tartja kezében az olvasó. Rendhagyó abban az értelemben, hogy „jubileumi” jelentőséggel bír, mivel a magyarországi vallástudományi iskola megeremtője, prof. Dr. Máté-Tóth András ebben az évben tölti be 60. évét. Így a *Metszet és perspektíva*, valamint *A fikciótól a kultuszokig* című két kötetes gyűjtemény egyfelől tisztelgés az ő iskolateremtő munkássága előtt, másfelől szeretetteljes, hálás köszöntés egykori, jelenlegi tanítványai, valamint kollégái részéről.

A könyvben szereplő tanulmányok a szegedi tanszék egykori hallgatóinak kutatómunkáját, illetve azok eredményeit rögzítik. Jóllehet ebben a folyamatban csak kísérőként vagy témavezetőként lehettünk jelen, eközben azonban – hallgatóinknak, föltett kérdéseiknek és lelkesedésüknek köszönhetően – a saját tudományos perspektívánk is szélesedhetett.

A két részes tanulmánykötet apropóját mindemellett több dolog is adta: egyrészt szerettük volna bemutatni, hogy milyen turbulens és szertágazó a hazai, illetve a szűkebb értelemben vett szegedi vallástudományi szcéná, másrészt közreadni, hogy egykori tanítványaink, akik mára kollégáinkká, fiatal kutatókká váltak, milyen fantáziadús oldalokról közelítették meg egykori vagy jelenlegi témáikat.

Talán már a tartalomjegyzékből észrevehető, hogy mind a történeti, mind pedig a kortárs perspektíva megjelenik a kötet fejezeteiben, illetve hogy a kérdésfeltevésekben érintődnek másfajta diszciplínák is. Nem véletlen ez, hiszen a vallástudományban sokféle megközelítési mód érvényesíthető, emellett pedig nemcsak a kutatási kérdésekre nyújtanak szinte végtelen számú lehetőséget, hanem a témához való közelítés is igen változatos palettát kínál.

Ennek oka többértű, de alapvetően e sokféleség gyökereit a teológia és vallástudomány 19. századi szétválásának folyamatában kell elsődlegesen keresnünk. A szétválás során az egyre inkább megjelenő témaspecifikus és módszertani különbözőségek, és tudománytörténeti fejlődés, illetve annak szakaszai meghozták a vallástudomány számára azt a sajátos állapotot, hogy szinte bármit a leíró vizsgálat tárgyává tehet, amelyben vallási entitás, vallásos emberek, vallási tárgyak és mozgalmak, vagy éppen vallási funkciók találhatók.

Tömören megfogalmazva a vallástudomány tárgya a vallás, illetve a vallási sokféleség, célja az egyes vallások különböző szempontú megközelítése, ilyen értelemben – ha akarja, ha nem –, kénytelen inkorporálni más humán- és társadalom- és egyéb szaktudományok ismereteit, elméleteit és modelljeit. A vallástudományt tehát ilyen módon már a kezdetektől fogva jellemzi egyféle interdiszciplináris mozzanat (Máté-Tóth, 1999), ez pedig az utóbbi évtizedekben – a tudományos trendekkel összhangban – egyenesen transzdiszciplinárisá vált (Gibbons és mtsai, 1994, Runyan, 1997, Szilárdi, 2013).

Az alábbi bevezető első részében ennek a tudományterületnek a sajátosságairól, második részében magyarországi jelenlétéről, valamint a kötet tanulmányairól lesz röviden szó. A sajátosságok három dimenzióban kerülnek megjelenítésre: a teológiától való elkülönülés–, az ágazati vallástudományok jelenlétének –, valamint a belső- és külső nézőpont alkalmazásának dimenziójában.

Teológia és vallástudomány

Mivel hazánkban mindössze 21 éve van jelen a vallástudomány az akadémiai szférában, így valláskutatóként még mindig igen gyakran szembesülünk azzal a kérdéssel, hogy e diszciplína különbözik-e, a teológiától, és ha igen, akkor miben áll ez a különbözőség. Ezzel a kérdéssel valószínűsíthetően más közép-kelet- és kelet-európai kollégánk is találkozik. Különösen azokban az országokban lehet ez így, ahol a szovjet rezsim évtizedekre befolyást nyert, ezáltal a vallásról való tudományos beszéd meglehetősen alulreprezentált maradt. Amíg Nyugat-Európában vagy az angolszász országokban már bevett és népszerű témakör a valláskutatás, addig saját régióinkban a vallástudomány ennyi idő elteltével is alkalmanként küzd azzal a nehézséggel, hogy a tudományos közeg sem mindig ismeri a pontos hovatartozását. Ennélfogva – a saját szűk kutatói közege kivül – a vallástudomány igyekszik saját önmeghatározását továbbra is nyomatékosítani a közdiskurzusban és tudományos diszkusszióban egyaránt.

Ha a vallástudományt összevetjük más – szintén vallásokkal – foglalkozó tudományterületekkel, a következő pontok mentén tapasztalunk különbséget: vallási érintettség, egzisztenciális involváltság, a vallási igazságtartalmak értékelése (Máté-Tóth, 1999). A vallástudomány mindhárom szempontot illetően semleges álláspontot képvisel. Ebben az önmeghatározásban egyrésztől feltétlenül hangsúlyozni kell a felekezetszemléletesség attitűdjét. Amíg egy adott vallás teológiája esetén az adott vallási igazságtartalmakon belüli vizsgálódás áll a fókuszban, művelője pedig elkötelezett az adott vallás irányában, addig a vallástudomány az egyes vallások, és vallási sokféleség igazságtartalmait figyelmen kívül hagyva fogalmaz meg tudományos állításokat, következtetéseket. Teheti ezt azért, mert a tárgya nem a vallás(ok) igazságtartalma, hanem többek között a vallás és ember belső viszonya, a vallás és társadalom sokrétű kapcsolata. a vallások (akár összehasonlítható) története.

Ágazati vallástudományok

Ebből adódik második sajátossága: amikor a vallástudomány a tárgyairól beszél, akkor – függően attól, hogy milyen más tudományterületet érint a kérdésföltevés, -alkalmazza azokat az elméleteket, paradigmákat és kutatómódszertani lépéseket, amelyekbe a kérdésföltevés a vallásokkal kapcsolatosan tartozik. Így születnek meg az úgynevezett ágazati vallástudományok, mint amilyen például a vallástörténet a történettudomány eszközeinek alkalmazásával, a valláslélektan a pszichológia elméleteinek inkorporálásával, a vallásszociológia a társadalomtudományi módszertan és paradigmák felhasználásával, a vallásantropológia az antropológiai nézőpontok figyelembevételével, vagy a kognitív vallástudomány az idegtudományi eredmények hasznosításával.

Belső- és külső nézőpont

Van egy lényeges elem, amely a vallástudományt nemcsak a teológiától különíti el, hanem néhány más tudományterülettől is, ez mutatja a harmadik sajátosságát; nevezetesen, azt a dinamikát, ahogyan belülről érintve próbálja tárgyát megragadni. Azaz anélkül, hogy az igazságtartalmakat vizsgálná, elfogadja az öndefiníciókat, és az ebből adódó sajátos belső logikai hálózatot, kiindulópontját pedig innen eredezteti, mivel az adott vallási szövedékek rendszerét csak innen értheti meg. Tehát egyfajta távolodás és közeledés, érintettség és objektivitás valósul meg a kutatói magatartásban. A nemzetközi szakirodalom ezt „emic-etic” elméleti disztinkciónak nevezi, amelyben az „emic” nem az igazságtartalommal való azonosulást jelenti, hanem a hívő nézőpontjának elfogadását és értékítélet-mentességét. Annak belátását, hogy amit egy adott vallás képviselője saját hitéről és vallási gyakorlatáról mond, az az ő számára megkérdőjelezhetetlen valóság. Az „emic” szint elengedhetetlen egy olyan vallástudomány számára, amely komolyan érdeklődik tárgya iránt, és amelyben a kutató nem sajnálja a fáradságot a vallásos aspektus reprezentálására, mindezt pedig annyira adekvátnak teszi, amennyire csak lehetséges. Ideális esetben az émikus nézőpont arról tud beszámolni, hogy mit gondolnak a hívők, miért gondolják azt, és miért tesznek dolgokat. Az étikus perspektívája ezeknek az információknak az interpretálásaként jön létre. Az értelmezés és elemzés során, a kutató saját elméleti keretén belül bepillantást nyer témájának belső logikájába, jöllehet saját elképzelése gyakran radikálisan különbözik a hívek elgondolásaitól. Ez azonban nem jelent nehézséget, amíg az olvasók képesek elkülöníteni a két megközelítési módot. (Hanegraff, 1996)

A vallástudomány mint leíró tudományág Magyarországon szervezeten 1996-ban jelent meg az akkori József Attila Tudományegyetem falai között. Először mint Alkalmazott Vallástudományi Csoport, majd 1999-től mint Vallástudományi Tanszék végezte és végzi azóta is munkáját prof. Dr. Máté-Tóth András vezetésével. A következő évektől egyre nagyobb érdeklődés indult országos szinten a vallástudományi témafelvetések iránt, és tapasztalható volt, hogy a különböző más diszciplínák képviselői is elköteleződtek a vallási témafelvetések és tudományos vizsgálatok iránt. Ennek köszönhetően a vallások iránt tanúsított akadémiai vizsgálódás egyre hangsúlyosabbá vált, a kutatások fókuszai meglehetősen színessé váltak az idők folyamán, a vallástörténeti aspektustól kezdve az új vallási entitásokig, a vallásfilozófiától a vallásantropológiáig igen színes és változatos témákra bukkanhat a témában elkötelezett olvasó. A témakör iránti érdeklődés immár nemcsak a klasszikus hitrendszerek tanításainak értelmezését fedi le, hanem olyan, alkalmazott vetületű és újszerű kérdések megfogalmazását és interpretációját is, amelyek különböző tudományterületek elméleteit is felhasználják, és amelyekben már nem kizárólagosan a vallások tradicionális értelmezési horizontja jelenik meg.

Fejezetek és sokféleség

Az alábbi tanulmánykötet az eddig említett sokféleséget hivatott bemutatni elsősorban az alkalmazott valláskutatás oldaláról. A könyvben találunk olyan fejezetet, amely a kortárs jelen adott vallási enítésének keresztmetszetét adja, és olyan is, amely perspektivikusan ábrázolja a tárgyát. A tanulmányok válogatásának és egybefűzésének logikája elsősorban az volt, hogy az egyes témák lehetőség szerint ne kapcsolódjanak egymáshoz, ezáltal érzékeltetve a tudományterületen megjelenő sokszínűséget.

A nyitótanulmány (Barcsa Krisztina) a gyászfeldolgozás modelljeinek modern pszichológiai koncepcióival foglalkozik, és azokat veti egybe a zsidó-keresztény vallási tradíciókkal, miközben feltérképezi az esetleges hasonlóságokat és különbségeket. A második fejezet (Feleky Gábor Attila) az emberi-, illetve vallási töke és gazdaságtan összefüggéseiről, a vallási fogyasztás és vallás piac összefüggéseit elemzi, míg a harmadik tanulmány (Hegedüs Gabriella) a vallás és régészet kapcsolódásainak történetét és a lehetséges új paradigmákat tárgyalja a vallástudomány és archeológia érintkezésében.

Mindezt egy egészen újszerű témakör, a vallási rádiózás történetének és hazai jelenlegi helyzetének bemutatása és komparatív vizsgálata követi (Mikos Ákos), majd a kortárs ateista–istenhívő viták pragmatikai és informális logikai vizsgálatába nyerekhetünk betekintést (Jakab Viktória), amelyben a szerző a Magyar Ateista Mémház Facebook-oldal fél évének főbb vitacsomópontjait elemzi. Részletes kvalitatív

elemzésre kerül a Lettországi Ortodox (pravoszláv) Egyház történelemértelmezése (Márki Krisztina), végül, de nem utolsósorban a (vallási) erőszak kérdésköréhez kapunk egy újszerű és kísérleti nézőpontot, amelyben a szerző (Tóth Péter) René Girard mimetikus elméletének alkalmazhatóságát tárgyalja.

A kötet bevezetőjének írójaként nem maradt más feladat hátra, mint hogy a tanszékünk nevében megköszönjük egykori hallgatóinknak a színvonalas munkát, és élménydús, izgalmas elmélyedést kívánjunk az olvasóknak.

Irodalomjegyzék:

- Gibbons, M.; Limoges, C.; Nowotny, H.; Schwartzman, S.; Scott, P. & Trow, M (1994). The newproduction of knowledge: the dynamics of science and research in contemporary societies. London: Sage
- Máté-Tóth A. (1999). Vallástudományok és felsőoktatás In. Magyar Tudomány 5.
- Runyan, W. M. (1997). The study of lives as a „soft synthesis” in psychology. In. Hogan, R.; Johnson, J. & Briggs, S. (Eds.), Handbook of personality Psychology, California, USA: Academic Press
- Szilárdi, Réka (2013). Magyarországi újpogány vallások nemzeti identitáskonstrukciójának narratív mintázatai. PhD értekezés. Pécsi Tudományegyetem. Letöltés ideje: 2017. 06. 13. Cím: http://pszichologia.pte.hu/sites/pszichologia.pte.hu/files/files/dok/disszert/szilardi_reka-d-2013.pdf